

Артем ХОХЛОВ,

orcid.org/0000-0002-5452-0875

викладач кафедри іноземної філології та перекладу

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

(Київ, Україна) *artemskhokhlov@gmail.com*

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНЕ НАВЧАННЯ: АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО САМОВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ

У статті розглядаються та змістовно обґрунтовуються поняття художньо-естетичного навчання, естетичної свідомості та їхня роль у розвитку здатності учня середнього шкільного віку до самовиховання. Наголошується на тому, що лише естетично свідомо, всебічно розвинена особистість з моральними цінностями може стати активним членом суспільства, аби воно могло мати змогу розвиватися. Зазначається, що сучасний світ характеризується перевагами й тенденціями до економічного зростання, знецінюючи при цьому естетичний та моральний розвиток особистості учня. Відповідно до поставленої мети досліджено й визначено поняття і зміст аксіологічного підходу в системі навчання засобами мистецтва. Аксіологічний підхід, допомагаючи розвивати моральні та етичні цінності через мистецтво, має розумітися та активно імплементуватися на уроках мистецтва. Це пояснюється тим, що аксіологічна складова естетичного навчання допомагає учням розуміти та цінувати різноманітні культури та переконання, а також розвивати власні співчуття та соціальну свідомість, відповідальність, формувати моральні цінності, почуття «доброго». Наведені думки І. Канта щодо поняття «доброго» в системі естетичного сприйняття і стверджується, що добро полягає в дотриманні усіма учасниками суспільства; як моральний закон повинно бути універсальним і обов'язковим для всіх людей незалежно від їхніх бажань та потреб. Розглянуті та узагальнені основні психофізіологічні (фізіологічні зміни, розвиток нервової системи й фізичної витривалості) та психопізнавальні (розвиток розумової витривалості, рефлексії) особливості учнів 12–15 років, зміни у їхній соціальній поведінці. Враховуючи вікові зміни учнів середнього шкільного (підліткового) віку, встановлено, що на даному етапі формування особистості є важливим розвиток самовиховання, який передбачає розвиток самосвідомості, самоконтролю, усвідомлення себе частиною суспільства та відповідальності. Досліджено організацію та зміст мистецької освіти у середніх школах Німеччини; висвітлено основні види діяльності та компетенцій (образотворче мистецтво, штучне середовище, візуальні медіа, світ досліджень, світ фантазії), які охоплюються на уроках мистецтва у 5–10 класах на прикладі предметного навчального плану у федеральній землі Баварія, рекомендованого Інститутом дослідження якості шкільної освіти (м. Мюнхен).

Ключові слова: мистецтво, художньо-естетичне навчання, самовиховання, особистість учня, цінності, аксіологічний підхід.

Artem KHOKHLOV,

orcid.org/0000-0002-5452-0875

Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

(Kyiv, Ukraine) *artemskhokhlov@gmail.com*

ART-AESTHETIC EDUCATION: AN AXIOLOGICAL APPROACH TO THE SELF-EDUCATION OF THE PUPIL'S PERSONALITY

The article discusses and substantiates the concepts of art-aesthetic education, aesthetic consciousness and their role in the development of secondary school pupils' ability to self-education. It is emphasised that only an aesthetically conscious, comprehensively developed personality with moral values can become an active member of society so that it can develop. It is noted that the modern world is characterised by the advantages and trends towards economic growth, while devaluing the aesthetic and moral development of the pupil's personality. In accordance with this goal, the concept and content of the axiological approach in the system of art education are investigated and defined. The axiological approach, helping to develop moral and ethical values through art, should be understood and actively implemented in art lessons. This is because the axiological component of aesthetic education helps students to understand and appreciate different cultures and beliefs, as well as develop their own compassion and social awareness, responsibility, moral values, and a sense of "good". The thoughts of I. Kant on the concept of "good" in the system of aesthetic perception are presented and it argues that goodness consists in observance by all members of society; as a moral law should be universal and binding on all people regardless of their desires and needs. The main psychophysiological (physiological changes, development of

the nervous system and physical endurance) and psychocognitive (development of mental endurance, reflection) features of 12–15 year-olds, changes in their social behaviour as well are considered and summarised. Given the age-related changes in secondary school (adolescent) pupils, it has been established that at this stage of personality formation it is important to develop self-education, which involves the development of self-awareness, self-control, awareness of being part of society and responsibility. The article examines the organisation and content of art education in secondary schools in Germany; highlights the main activities and competences (fine arts, artificial environment, visual media, world of research, world of fantasy) covered in art lessons in grades 5-10 on the example of the subject curriculum in the federal state of Bavaria, recommended by the Institute for Research on the Quality of School Education (Munich).

Key words: art, art-aesthetic education, self-education, pupil's personality, values, axiological approach.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство зосереджене на матеріальних благах та економічних, цифровізаційних досягненнях, натомість моральні цінності та естетичні орієнтири особистості знецінюються. Відношення до грошей, володіння речами та іншими матеріальними благами стають дедалі більш важливими для людей, а цінності, що забезпечують моральний «компас» у житті, зневажаються. Швидкі зміни у технологіях та способах життя також впливають на цінності людей. Це пояснюється тим, що зростає роль швидкості та прагматичності життя, що призводить до того, що люди можуть відмовлятися від цінностей, які вимагають більше часу та зусиль. Наприклад, глибокі взаємини, більш розгорнуті відносини та розвиток людської душі, її ціннісні орієнтири можуть зникнути з пріоритетів особистості.

Аналіз досліджень. Проблеми художньо-естетичного навчання були актуальними у різні часи розвитку суспільства, що пояснюються цінністю навчання засобами мистецтва та необхідністю наголошення, що воно здійснює великий вплив на розвиток особистості учня, естетичних, громадянських та моральних його цінностей. З метою дослідження заданої теми слід виокремити авторів, завдяки яким уможливилось подальший аналіз значущості художньо-естетичного навчання та морально-ціннісної його складової: від Канта і Дістервега до авторів сучасності, зокрема В. Лозового, С. Фартінга, Е. Вагнера, Г. Шевченко, М. Підлісного, А. Ярмолюк, Т. Дуткевич, С. Смоляр, І. Рудковської, Л. Серих. Стаття передбачає дослідження змісту навчання мистецтвом у середніх школах Німеччини. У зв'язку з цим були проаналізовані ресурси із навчальні плани федеративної землі Баварія.

Мета статті – дослідити та встановити значення аксіологічного підходу в системі художньо-естетичного навчання для розвитку самовиховання особистості учнів середнього шкільного віку; дослідити зміст мистецької освіти в середній школі Німеччини.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що необхідне розуміння того, що художньо-естетичне навчання повинно розглядатися й діяти

не лише як навчання засобами мистецтва, але й як важлива складова загального розвитку особистості учня, оскільки воно сприяє розвитку творчих здібностей учнів, збагаченню культурного світогляду та морально-естетичних цінностей, громадянської та особистісної відповідальності. Одна з ролей художньо-естетичного навчання полягає в тому, щоб навчити учнів сприймати та аналізувати мистецтво, розуміти його значення для суспільства та культури в цілому. Це допомагає учням розвивати естетичний смак, підвищувати рівень культурної грамотності та вміння сприймати світ через призму мистецтва. Інша роль полягає в навчанні учні розвивати свою особистість, виявляти свій потенціал. Крім того, художньо-естетичне навчання сприяє розвитку у дітей та молоді толерантності та поваги до інших культур та їхніх традицій, що уможливорює створення гармонійного та успішного суспільства, де кожен може відчувати себе повноцінним й активним його учасником.

Вище зазначене може пояснити, що художньо-естетичне навчання відіграє важливу роль у формуванні суспільної естетичної свідомості учня. «Естетична свідомість – форма суспільної свідомості, що реалізується як художньо-емоційне освоєння дійсності через естетичні почуття, переживання, оцінки, смаки, ідеали тощо і концентровано виражається в мистецькій творчості та естетичних поглядах. Формується вона на основі естетичної практики упродовж історичного розвитку суспільства. Важливими її елементами є естетичні почуття – особливі почуття насолоди, які відчуває людина, сприймаючи прекрасне в дійсності й у творах мистецтва; естетичний смак – здатність людини правильно оцінювати прекрасне, відокремлювати справді прекрасне від неестетичного; естетичний ідеал – уявлення людини про прекрасне, до чого вона прагне, на що рівняється. Саме вони обумовлюють естетику поведінки особистості – ознаки прекрасного у вчинках і діях людини (ставленні до праці й до суспільства, в манерах і зовнішньому вигляді, у формах спілкування з людьми)» (Фіцула, 2002: 293–294). Не можна не виокремити

думки українського педагога М. Фіцули про те, що естетичне навчання є невід’ємною частиною формування свідомості учнів, що сприяє розвитку на вихованню моральної та високо естетичної поведінки окремої особистості, суспільства.

Вплив та роль аксіологічних методів й підходів у системі художньо-естетичного навчання обґрунтовуються визначанням І. Сопівник: «Аксіологічний підхід передбачає формування в молодій людини системи цінностей, що визначають її ставлення себе, інших людей, навколишнього світу. Оскільки в основі відповідальної поведінки особистості закладено систему ставлень, в основі яких ціннісні орієнтації людини, тому аксіологічний підхід є базовим у формуванні моральної відповідальності» (Сопівник, 2016: 226). Аксіологічний підхід у системі художньо-естетичного навчання передбачає визнання ціннісного аспекту у процесі сприйняття та створення мистецтва. Цей підхід базується на ідеї, що естетичний досвід не тільки задовольняє чуттєво-естетичні потреби, але й також надає можливість розширити свій світогляд та розвинути емоційний і духовний потенціал. Необхідно зазначити, що аксіологічний підхід виконує декілька важливих функцій. По-перше, він допомагає розуміти значення та цінність мистецтва в нашому житті. Зокрема, учні вивчають роль мистецтва в культурному, історичному та соціальному контекстах. По-друге, аксіологічний підхід сприяє розвитку естетичної компетентності або здатності розуміти та оцінювати естетичні якості мистецтва. Це може включати в себе аналіз та критику мистецьких творів, а також розвиток власного естетичного смаку та стилю. Зрештою, аксіологічний підхід допомагає розвивати моральні та етичні цінності через мистецтво. Наприклад, вивчення мистецтва може допомогти учням розуміти та цінувати різноманітні культури та переконання, а також розвивати співчуття та соціальну свідомість, відповідальність, почуття «доброго». І. Кант вважав, що категорія доброго виступає у зв’язку із моральним законом, де немає вільного вибору, що робити для свого естетичного задоволення, адже добре вже не тільки цінується, але й потребує, потре-

бує визнання іншими тому, що добре – це частина морального, особливо коли це стосується спілкування між людьми з різними поглядами та відчуттями прекрасного, приємного, адже «прекрасним є те, що без понять уявляється як об’єкт загальної задоволеності» (Кант, 2007: 23–25). Добро – це не щось, що можна виміряти або описати за допомогою наших почуттів, воно базується на моральних принципах та нормах, які є обов’язковими для всіх людей та які можуть виховуватися засобами мистецької освіти, шляхом врахування аксіологічного підходу.

Особливої доречності й потреби використання аксіологічного підходу в навчанні засобами мистецтва потребують учні середнього (підліткового) шкільного віку, особливостями яких є соціальний, фізичний, розумовий та моральний розвиток, розвиток здатності до самовиховання. Окрім фізичного зростання, активного розвитку зазнає головний мозок, який продовжує рости і розвиватися, особливо кора головного мозку, що відповідає за мислення, розуміння, сприйняття та пам’ять. Учні середнього шкільного віку мають почуття незалежності: намагаються відокремитися від батьків і знайти своє місце в соціумі, можуть проявляти більшу самостійність у своїх рішеннях. Безумовним є те, що кожен учень виокремлюється власними віковими особливостями, але загальні психофізіологічні, психопізнавальні, характерні для 12–15-річних учнів, можна узагальнити в Таблиці 1 (Дуткевич, 2012: 370-372):

Поєднавши особливості розвитку учнів середнього шкільного віку та вбачаючи їх цілісно, можна наголосити на тому, що самосвідомість та самовиховання потребують уваги та освітньої підтримки, а поштовхом до їхнього становлення може стати саме мистецька освіта. Посилаючись на думки Д. Фельдштейна, українська дослідниця дитячої психології та психології творчості Т. Дуткевич визначає, що «зміни у самосвідомості становлять основні новоутворення у психіці підлітка, який починає усвідомлювати себе як особистість – члена суспільства і учасника міжособистісних відносин. Глибокі зміни в структурі особистості підлітка зумовлюють його особливу

Таблиця 1

Вікові особливості учнів середнього шкільного віку

Психофізіологічні особливості	Психопізнавальні особливості	Соціальна активність
<ul style="list-style-type: none"> • фізіологічне зростання; • статеве дозрівання; • розвиток нервової системи; • розвиток фізичної витривалості. 	<ul style="list-style-type: none"> • розвиток розумової витривалості; • розвиток теоретичного мислення; • розвиток (само-) рефлексії. 	<ul style="list-style-type: none"> • розширення сфер діяльності; • суперечливість; • прийняття норм цінностей та поведінки; • усвідомлення «свого соціального».

чутливість до засвоєння норм, цінностей та способів поведінки, притаманних світу дорослих» (Дуткевич, 2012: 374). Це є підґрунтям для розвитку особистості учня до самовиховання як процесу, за допомогою якого підліток самостійно вчиться та розвивається в різних сферах життя. Це може включати в себе отримання нових знань, формування цінностей, розвиток соціальних навичок та самоконтролю. Самовиховання є дуже важливим у розвитку підлітка, оскільки воно допомагає йому стати самостійним та відповідальним дорослим, активним громадянином. Цей процес дозволяє підлітку навчитися приймати рішення та відповідати за свої дії, розвиває вміння працювати над своїми недоліками, зміцнює самоконтроль та самодисципліну. Крім того, самовиховання сприяє формуванню позитивних цінностей, які допомагають розуміти, що важливо в житті та як діяти в різних ситуаціях. Все це є можливим завдяки шкільному предмету «Мистецтво».

Предмет «Мистецтво (нім. Kunst) спонукає дітей та молодь до орієнтації у світі образів та формування власних уявлень про світ. У єдності сприйняття, рефлексії та художньої творчості

учні мають змогу відчувати та розуміти реальність усіма своїми чуттями та активно ставитися до неї. Це базові творчі здібності, які засновані на фантазії та уяві. Мистецтво є ключовим предметом естетичного виховання, адже розуміється як сприйняття в його всеосяжному значенні, тобто не тільки як чуттєве сприйняття, але й водночас як яскраве мислення, яке інтерпретує та структурує реальність. У сприйнятті предмет мистецтва робить важливий внесок у всеохоплюючі компетенції для цілісного, всебічного розвитку особистості: особиста відповідальність і необхідна гнучкість у процесі проектування, а також віра у власні творчі можливості є основою для самоосвіти. На уроках мистецтва учні набувають основних навичок, необхідних для активної та відповідальної участі в соціальних і культурних заходах (соціальні навички).

Досліджуючи навчальні плани з предмету «Kunst» для учнів середньої школи (5–10 класи) Німеччини, можна навести узагальнюючі дані на прикладі навчального плану, представленого Мюнхенським Інститутом дослідження якості шкільної освіти (нім. Staatsinstitut für Schulqualität

Таблиця 2

Види діяльності учнів в рамках предмету «Мистецтво»

Рік навчання	Види діяльності
5	<ul style="list-style-type: none"> • формування внутрішніх образів, які учні художньо виражають; • сприйняття навколишнього середовища та зображень з естетичної точки зору, описуючи їх та їхній ефект своїми словами; • формування внутрішніх ідей, висловлення власного ставлення; • свідоме сприйняття творів мистецтва – в тому числі й інших культур – і висловлення своїх вражень та почуттів; • оцінювання своєї роботи та роботи своїх однокласників.
6	<ul style="list-style-type: none"> • створення суб'єктивних образів, натхнених Середньовіччям та позаєвропейськими культурами; • використання елементарних технічних термінів; • опис навколишнього середовища, зображень і текстів з естетичної точки зору; • вивчення функцій та ефектів малюнків, об'єктів, будівель;
7	<ul style="list-style-type: none"> • знайомство з творами мистецтва епохи Відродження та Бароко; • розроблення ідей дизайну у сфері масової інформації; • представлення малюнків з поясненням задуму, дизайну та інструментів (вибір кольору, композиції); • інтерпретація фотографій інших людей, обговорення в групі; • аналіз та сприйняття природного та проектного середовища.
8	<ul style="list-style-type: none"> • розуміння та використання технік класичного модернізму, сюрреалізму; • опис об'єктів у контексті наміру, аудиторії, сфери вжитку; • використання критеріїв аналізу; • командна розробка аспектів для оцінки зображень, їхніх інтерпретацій.
9	<ul style="list-style-type: none"> • аналіз мистецтва XX–XXI століть, презентація власних робіт з використанням медіа; • естетичне сприйняття мистецтва після 1945 року аналітично та інтерпретативно; • конструктивне оцінювання творчих концепцій; • створення власних проектів з урахуванням потреб суспільства.
10	<ul style="list-style-type: none"> • аналіз та інтерпретація вистав, інсталяцій, відеоарту) з огляду на їхню функцію та форму; • створення власного мистецького проекту від організації до реалізації з використанням цифрових медіа; • оцінювання сучасного мистецтва з урахуванням функціональності та потреб суспільства.

und Bildungsforschung), в якому представлені всеохоплюючі сфери навчання мистецтвом:

- образотворче мистецтво (нім. Bildende Kunst);
- штучне середовище (нім. Gestaltete Umwelt);
- візуальні медіа (нім. Visuelle Medien);
- світ досліджень (нім. Erfahrungswelten);
- світ фантазії (нім. Fantasiewelten).

Таким чином, враховуючи всі вказані напрямки мистецького навчання, учні стикаються з наступними активними видами діяльності (Grundlegende Kompetenzen, 2023).

Можна узагальнити навчальні компетенції та зробити висновок, що сприйняття і власна творчість – дві складові уроку мистецтва. Це рівноправні, тісно пов'язані та взаємодоповнюючі види діяльності, адже історичні та сучасні явища мистецтва і культури завжди розглядаються з огляду на власні переживання, враховуючи суспільні прояви. Творчі здібності, здатність до асоціацій, уява та естетичне сприйняття – це якості, які засновані на творчості та уяві, які

викладаються в предметі мистецтва. Візуальні завдання дозволяють різні рішення та викликають різне мислення. У процесі творчості, проектування та розробки альтернатив методично розвиваються усесторонні навички учнів.

Висновки. Таким чином, досліджено та встановлено, що аксіологічний підхід із морально-ціннісними аспектами у художньо-естетичному навчанні відіграє важливу роль у формуванні особистості учня, особливо у період середнього шкільного віку, та у розвитку здатності до самовиховання. Будучи естетично свідомим, ціннісно орієнтованим, учень здатен усвідомлювати необхідність особистісного розвитку та самовиховання як процес постійного вдосконалення та зростання в різних сферах життя, таких як фізичне та психологічне здоров'я, розумова активність, професійні навички, соціальні відносини. Здатність до самовиховання допомагає людині постійно розширювати свої знання, навички та компетенції, естетично, духовно й морально розвиватися, розвивати суспільство, прагнути його покращення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
2. Кант І. Естетика / Пер. з нім. Б. Гавришкова. Львів : Аверс, 2007. 360 с.
3. Сопівник І. В. Ціннісний (аксіологічний) підхід у вихованні особистості. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія. 2016. Вип. 239. С. 225–229.
4. Підлісний М. М. Проблеми аксіології та шляхи їх вирішення : моногр. / М. М. Підлісний. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 64 с.
5. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К. : Видавничий центр «Академія». 2002. 528 с.
6. Grundlegende Kompetenzen (Jahrgangsstufenprofile). URL: <https://www.lehrplanplus.bayern.de/schulart/mittelschule/inhalt/jahrgangsstufenprofile>

REFERENCES

1. Dutkevych T. V. (2012). *Dytiacha psykhoholohiia* [Children psychology]. Kyiv. Tsentr uchbovovoi literatury – Centre of Educational Literature [in Ukrainian].
2. Kant I. (2007). *Estetyka* / Per. z nim. B. Havryshkova [Aesthetics / Translated from German by B. Gavrishkova]. Lviv. Avers. [in Ukrainian].
3. Sopivnyk I. V. (2016). *Tsinnisnyi (aksiolohichniy) pidkhid u vykhovanni osobystosti* [The value (axiological) approach to the education of personality]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriiia : Pedahohika, psykhoholohiia, filosofiiia – Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series: Pedagogy, psychology, philosophy*, 239. 225–229. [in Ukrainian].
4. Pidlisnyi M. M. (2020). *Problemy aksiolohii ta shliakhy yikh vyrishennia* [Problems of axiology and ways of solving them]. Dnipro. Vydavets Bila K. O. [in Ukrainian].
5. Fitsula M. M. (2002). *Pedahohika* [Pedagogy]. Kyiv, Vydavnychii tsentr «Akademiia» – Publishing centre «Akademiia» [in Ukrainian].
6. Grundlegende Kompetenzen (Jahrgangsstufenprofile) (2023). [Basic competences (grade levels profile)]. URL: <https://www.lehrplanplus.bayern.de/schulart/mittelschule/inhalt/jahrgangsstufenprofile> [in German].